

R E C E N Z J E

Dorota Żołądź-Strzelczyk, Katarzyna Kabacińska-Łuczak, *Codziennosc dziecięca opisana słowem i obrazem. Życie dziecka na ziemiach polskich od XVI do XVIII wieku*, Wydawnictwo DiG, Warszawa 2012, 192 s.

Dzieciństwo jest w życiu każdego człowieka okresem niezwykle ważnym, czasem kształtowania się osobowości oraz przygotowania do dorosłości. W dzisiejszych czasach społeczeństwo bacznie obserwuje rozwój dzieci i stara się zapewnić im odpowiednie warunki rozwoju. Większość rodziców z ogromną troską i zaangażowaniem podchodzi do wychowania swojego potomstwa, nie szczędząc czasu, wysiłku i pieniędzy. Samo dzieciństwo jest zresztą w porównaniu z czasami minionymi długie i stanowi wyraźnie wyodrębniony okres w życiu człowieka. Kiedyś jednak wyglądało ono inaczej. Było „krótsze, trudniejsze, narażone na więcej niebezpieczeństw różnego rodzaju”¹.

Choć od czasów najdawniejszych zawsze zastanawiano się nad tym, jak kształtować dziecko zgodnie z wymogami i ideałami wychowawczymi epoki, to jednak jego codzienne życie nie stanowiło przedmiotu takiej troski jak obecnie. Toczyło się jakby na obrzeżu życia dorosłych, a potrzeb dziecka często nie dostrzegano lub je lekceważono. Ta odrębność spojrzenia na dzieciństwo sprawiła, że stało się ono przedmiotem zainteresowania historyków. Problematyka dziecka i dzieciństwa występuje w literaturze zachodniej już od kilkudziesięciu lat. W latach dziewięćdziesiątych XX w. przetłumaczono na język polski ważne pozycje literatury francuskiej: historię dzieciństwa autorstwa Philippe’a Ariès’a² czy historię macierzyństwa Elisabeth Badinter³.

Zainteresowanie tematyką związaną z dzieckiem i dzieciństwem budzi się też w ostatnim dziesięcioleciu wśród polskich historyków, zwłaszcza historyków wychowania. Przdodują tu dwa ośrodki naukowe: poznański i bydgoski, które zorganizowały m.in. liczne konferencje poświęcone omawianym tematom. Autorki recenzowanej książki — prof. Dorota Żołądź-Strzelczyk oraz dr Katarzyna Kabacińska-Łuczak — związane są z ośrodkiem poznańskim. Obie pracują

¹ D. Żołądź-Strzelczyk, K. Kabacińska-Łuczak, *Codziennosc dziecięca opisana słowem i obrazem. Życie dziecka na ziemiach polskich od XVI do XVIII wieku*, Warszawa 2012, s. 7.

² P. Ariès, *Historia dzieciństwa. Dziecko i rodzina w dawnych czasach*, przeł. M. Ochab, Gdańsk 1995.

³ E. Badinter, *Historia miłości macierzyńskiej*, przeł. K. Choiński, Warszawa 1998.

w Zakładzie Historii Wychowania Uniwersytetu Adama Mickiewicza. W kręgu ich zainteresowań naukowych znalazły się: dzieje dziecka i dzieciństwa, zabawy i zabawki dziecięce, literatura dziecięca, wreszcie — przedstawienia dziecka w sztuce staropolskiej. Zainteresowania te widoczne były już we wcześniejszych publikacjach obu Auterek, zarówno samodzielnych⁴, jak i wydanych wspólnie⁵, recenzowana praca jest bowiem już ich trzecią wspólną książką. W odróżnieniu od poprzednich nie jest pracą zbiorową, ale monografią współautorską. Mieści się w nurcie ich dotychczasowych zainteresowań, będąc równocześnie rezultatem badań prowadzonych w ramach projektu „Dziecko w ikonografii staropolskiej”, dofinansowanego przez Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego.

Praca, jak stwierdzają Autorki, jest próbą rekonstrukcji wybranych sfer życia dziecka na ziemiach polskich do końca Pierwszej Rzeczypospolitej. Najwięcej informacji, zgodnie zresztą z podtytułem, dotyczy XVI, XVII i XVIII stulecia, ale sporo też znajdziemy odniesień zarówno do czasów wcześniejszych, jak i późniejszych, porozbiorowych. Pod względem geograficznym badaniami objęte zostały głównie tereny Korony, a więc obszar Małopolski, Wielkopolski i Mazowsza.

Książka składa się z sześciu rozdziałów, ukazujących różne aspekty życia dziecka w epoce staropolskiej. Rozdział pierwszy dotyczy narodzin i okresu niemowlęstwa. Uwzględniono w nim kwestię samego porodu, a następnie czynności pielęgnacyjnych: kąpieli, powijaków, miejsca do spania, karmienia. Rozdział kończy się opisem obyczajów związanych z chrztem, stanowiącym akt wprowadzenia dziecka do wspólnoty kościelnej.

Rozdział drugi porusza zagadnienia życia rodzinnego. Autorki skupiają się w nim na analizie dwóch istotnych problemów: dietności rodziny staropolskiej oraz relacji w niej panujących.

Najobszerniejszy jest rozdział trzeci, omawiający stroje dziecięce. Rozpoczyna się on od przytoczenia poglądów pisarzy staropolskich na kwestię ubioru dzieci. W kolejnych podrozdziałach opisane zostały stroje małych dzieci. Autorki starały się także odtworzyć wygląd „specjalnych urządzeń”, mających zapewnić bezpieczeństwo dzieciom uczącym się chodzić, rozmaite szelki czy czapeczki chroniące głowy przed skutkami upadku. W rozdziale tym znajdujemy również opisy ubiorów dzieci starszych — odmiennych już dla dziewczynek i chłopców, a na końcu — strojów dzieci królewskich.

Czwarty rozdział przynosi opis wydzielonych w przestrzeni domowej miejsc dla dzieci oraz zapewniających je sprzętów (łóżeczek, krzeselek, chodzików, urządzeń higienicznych i naczyń).

⁴ D. Żołądź-Strzelczyk, *Dziecko w dawnej Polsce*, Poznań 2002, 2006; K. Kabacińska, *Zabawy i zabawki dziecięce w osiemnastowiecznej Polsce*, Poznań 2007.

⁵ *Dawne zabawy dziecięce*, red. D. Żołądź-Strzelczyk, K. Kabacińska, Warszawa–Kielce 2008; *Dawne i współczesne zabawki dziecięce*, red. D. Żołądź-Strzelczyk, K. Kabacińska, Poznań 2010.

Piąty rozdział został poświęcony zabawie i edukacji, czynnościom wypełniającym znaczną część życia dziecka i często, zwłaszcza w odniesieniu do dzieci najmłodszych, wzajemnie się przenikającym. W epoce przedrozbiorowej zabawy nie tylko dostarczały rozrywki, ale miały też funkcję kształcącą oraz wprowadzały dzieci w życie społeczne. Ich różnorodność była niezwykle duża. Podobnie zresztą zabawki, którymi się wówczas posługiwano, spełniały funkcję ludyczną, kształcącą, ale i socjalizującą. Ze względu na ten ostatni aspekt wytwarzano osobne zabawki dla dziewczynek i osobne dla chłopców. Dawniej zabawa zajmowała zresztą w życiu człowieka dużo więcej czasu niż obecnie, ponieważ nie było alternatywnych rozwiązań, które są m.in. konsekwencją dominującej roli mediów w życiu współczesnego człowieka.

W epoce staropolskiej, stosując się do wskazań Arystotelesa, zasadniczo nie rozpoczynano nauki przed siódmym rokiem życia. W edukacji, w myśl ówczesnych wskazań pedagogicznych, największy nacisk kładziono na kształcenie charakteru i obyczajów, a potem dopiero umysłu. Autorki omawiają oddzielnie kwestię nauki domowej i szkolnej.

Ostatni rozdział dotyczy cudów związanych z dziećmi. Autorki odnalazły wiele przykładów wskazujących na częstą praktykę wypraszenia łask za pośrednictwem świętych. Istniały miejsca kultu, w których modlono się o pomoc w przypadku bezdietności, pomoc przy porodzie czy o zdrowie dzieci. Zachowały się też przekazy opisujące przypadki uzdrowień czy nawet przywracanie życia niemowlętom i dzieciom starszym. Ich analiza pozwala czytelnikowi wytworzyć sobie ciekawy obraz ówczesnej obyczajowości, a także stanu zdrowia dzieci. Tak np. wydaje się, że wśród dzieci jednym z najistotniejszych problemów zdrowotnych była ślepotą. Stosunkowo często też zdarzały się nieszczęśliwe wypadki, zwłaszcza utonięcia, co wynikało albo z braku opieki nad dziećmi, albo z tego, że opiekę ową sprawowały starsze dzieci.

Pod względem struktury recenzowana książka przypomina wspomnianą już pracę D. Żołądź-Strzelczyk *Dziecko w dawnej Polsce*. Niemal analogicznie został skonstruowany układ treści. Wspomniana książka ma jednak zdecydowanie bardziej rozbudowaną warstwę teoretyczną, a poszczególnym aspektom życia dziecka poświęcono obszernie rozważania, w recenzowanej pracy natomiast zagadnienia te zostały celowo zawężone do życia codziennego i ukazane przez świat przedmiotów materialnych. Nie można zatem mówić o powtórzeniu, raczej o ukazaniu niektórych zagadnień w nowej perspektywie. Obie prace wzajemnie się uzupełniają, a omawiana publikacja stanowi uplastycznienie przekazu zawartego w książce D. Żołądź-Strzelczyk. Nowością w porównaniu z nią jest rozdział szósty, dotyczący cudów związanych z dziećmi, który wykorzystuje zarówno przekazy pisane, jak i obrazy, głównie o charakterze wotywnym. W książce o dziecku w dawnej Polsce wątek ten został jedynie zasygnalizowany, tutaj zaś jest szeroko rozwinięty. To nie tylko interesujący materiał do studiów nad

mentalnością ludzi epoki przedrozbiorowej, ale przede wszystkim zbiór interesujących informacji pozwalających przywołać tak trudno uchwytną w źródłach sferę emocji i uczuć panujących w ówczesnej rodzinie.

Pragnąc odtworzyć życie codzienne dziecka, Autorki starały się zrekonstruować materialne otoczenie dziecka, przedmioty towarzyszące mu na różnych etapach życia, a więc wspomagające jego rozwój fizyczny i zdrowie, zapewniające wygodę i bezpieczeństwo, służące zabawie i nauce. Inaczej niż dziś, dzieci nie były zasypywane mnogością przedmiotów szczelnie wypełniających przestrzeń wokół nich. Nadmiar rzeczy jest cechą naszych czasów, w odniesieniu do przeszłości informacji na temat przedmiotów życia codziennego mamy natomiast bardzo niewiele. Szczególnie w Polsce, znacznie uboższej niż kraje Europy Zachodniej, zasoby źródłowe są niewielkie, stąd wynika więc konieczność prowadzenia poszukiwań na większą skalę.

W omawianej pracy został wykorzystany materiał źródłowy trojakiego rodzaju. Sięgnięto po źródła materialne, ikonograficzne i pisane. Te ostatnie oczywiście dostarczają najwięcej informacji dotyczących dzieci i wraz z upływem czasu stają się też coraz liczniejsze i bogatsze. Bardzo ciekawe są źródła ikonograficzne. Tak obszerne ich wykorzystanie jest rzadko spotykane w historiografii polskiej, historycy bowiem na ogół tradycyjnie bazują na źródłach pisanych. Tymczasem ze źródeł ikonograficznych można wydobyć wiele niezwykle istotnych informacji o charakterze historycznym. Pokazują one nie tylko otoczenie materialne ówczesnego człowieka, ale wskazują też na relacje międzyludzkie, a w przypadku omawianej książki — na relacje między dorosłymi a dziećmi. Ze względu na charakter ówczesnej sztuki Autorki często sięgały po obrazy o tematyce religijnej, osadzone jednak w realiach ówczesnego życia. Trzeba też pamiętać, że w sztuce staropolskiej nie istnieje zbyt wiele przekazów na temat dzieci, ponadto znacznie łatwiej znaleźć informacje dotyczące ubioru czy przedmiotów codziennego użytku niż zabawy czy nauki. Bardzo mało mamy np. scen nauczania w domu lub w szkołach czy wyobrażeń bawiących się dzieci. Często książka lub zabawka są jedynie rekwizytem na upozowanym portrecie.

Autorki przeprowadziły obszerną i zróżnicowaną kwerendę na terenie całego kraju — w archiwach, muzeach i urzędach konserwatorskich. Odbłyły też wiele podróży do wybranych obiektów, często trudno dostępnych, stąd udało im się zamieścić w książce reprodukcje dzieł sztuki dotąd nigdzie niepublikowane lub publikowane rzadko.

Celem Auterek było ukazanie codzienności dziecka żyjącego w dawnej Polsce i refleksja nad przemianami dzieciństwa w ciągu wieków. Niewątpliwie pierwsza część zadania powiodła się znakomicie. Obszerna kwerenda i różnorodność źródeł, które wzajemnie się dopełniają, sprawiły, że obraz życia dziecka w dawnych czasach stał się niezwykle plastyczny. Dawne życie, dzięki przywołaniu wielu materialnych aspektów codzienności, nabiera kształtu, porusza wyobraźnię.

Prawdą jest jednak i to, na co zwracają uwagę w zakończeniu same Autorki, że ze względu na ograniczoną liczbę materiałów źródłowych jest to obraz „statyczny”, brakuje w nim dynamicznego ukazania zmian zachodzących w ciągu omawianych stuleci. Poza tym dotyczy on głównie bogatszych warstw społeczeństwa. Owa statyczność powoduje, że lektura pracy skłania czytelnika raczej do porównań tego, jak dzieciństwo wyglądało kiedyś, a jak przedstawia się współcześnie.

Niewątpliwie w rodzinie staropolskiej z wyjątkową troską traktowano niemowlęta, potem ta troskliwość się zmniejszała i starszym dzieciom nie poświęcano już tyle uwagi. Często musiały radzić sobie same, funkcjonując w ramach świata dorosłych. Nie można jednak zarzucić rodzicom staropolskim obojętności wobec dzieci. Dbali o nie, o ich zdrowie, przeżywali ich śmierć. Oczywiście stopień wyczulenia na potrzeby dziecka zarówno wówczas, jak i dziś zależy od indywidualnej wrażliwości każdego dorosłego.

Lektura książki nasuwa także przemyślenia o ponadczasowości pewnych zjawisk i przedmiotów. Doskonałym przykładem są zabawy i zabawki dziecięce. Wiele zabaw przetrwało do dziś, zwłaszcza tych dla mniejszych dzieci. Podobnie jest z zabawkami. Podstawowy ich zasób powstał przecież w średniowieczu. Grzechotki czy frygi przeznaczone dla mniejszych dzieci pojawiły się już w XI w., o czym świadczą badania archeologiczne. Lalka dla dziewczynek, a koniki (obecnie zastąpione przez samochody) dla chłopca mają też ponadczasowy charakter. Absolutnym fenomenem jest jednak piłka, zabawka uniwersalna, niezmiennie ulubiona przez dzieci obojga płci w różnym wieku.

Ze względu na charakter książki, jej cel oraz wykorzystane źródła niezwykle ważne i godne podkreślenia jest to, że wydawnictwo DiG postarało się nadać książce niezwykle staranną i piękną szatę graficzną. Wydrukowana na papierze o znakomitej jakości, zaopatrzona w prawie 200 barwnych ilustracji, jest również rodzajem albumu zawierającego przedstawienia związane z dzieckiem w sztuce dawnej.

Zgodnie z zamierzeniami Auterek recenzowana książka stanowi niewątpliwie bardzo interesującą pozycję, przeznaczoną dla pedagogów, historyków i historyków wychowania. Ze względu na plastyczność przekazu oraz przystępny język może też stać się ciekawą lekturą dla tych wszystkich, którym bliska jest tematyka dziecka i dzieciństwa.

Katarzyna Dormus

Bronislava KASÁČOVÁ, Petronela TABAČÁKOVÁ, *Profesia a profesiografia učiteľa v primárnom vzdelávaní*, PF UMB, Banská Bystrica 2010, 148 s.

Problematika profesie učiteľstva je v súčasnosti predmetom intenzívneho záujmu odborníkov i laickej verejnosti. Dôvodom je meniaci sa školská politika nášho štátu a nová legislatíva týkajúca sa reformy edukácie v školách a školských zariadeniach. Realizátorom z reformy vyplávajúcich zmien a požiadaviek je predovšetkým učiteľ. Ich transport z roviny legislatívno-teoretickej do prostredia edukačnej praxe je pre pedagógov procesom veľmi zodpovedným, náročným a dovoľme si tvrdiť, že aj zaťažujúcim a únavným.

I v krajinách Európskej únie menia uskutočňované reformy tradičný uhol pohľadu voči profesii učiteľa. V zmysle vymedzenia učiteľstva ako expertnej profesie sa za nevyhnutný krok považuje vytvorenie profesijných štandardov jednotlivých kategórií pedagogických zamestnancov, ktoré zabezpečia vnútornú integritu doteraz separovaných zložiek profesijných kompetencií učiteľov. I z tohto dôvodu na Slovensku vstúpil 1. novembra 2009 r. do platnosti nový *Zákon nr. SR. 317/2009 Z. z. o pedagogických zamestnancoch a odborných zamestnancoch*, ktorého podstatu tvorí *Koncepcia profesijného rozvoja učiteľov v kariérnom systéme*. Koncepcia podporuje dosiahnutie strategických a programových cieľov rezortu školstva vyjadrených v Národnom programe výchovy a vzdelávania na Slovensku na najbližších 15 až 20 rokov. Strategickým rámcom Koncepcie je kodifikácia zmien filozofie výchovy, kurikula, riadenia kvality výchovy a vzdelávania na úrovni škôl a školských zariadení. Princípy koncepcie reflektujú potrebu demokratizácie v uplatňovaní humanistických hodnôt v profesijnom rozvoji učiteľov. Jej realizácia je postavená na postupnom uskutočnení 5-tich previazaných strategických krokov — na vytvorení profesijných štandardov učiteľov, kariérneho systému, inovácii systému kontinuálneho vzdelávania učiteľov, vytvorení kreditného systému a inovácii systému hodnotenia a odmeňovania učiteľov.

Monografia *Profesia a profesiografia učiteľa v primárnom vzdelávaní* sa dotýka takmer všetkých uvedených strategických krokov. V širšom význame je orientovaná tematike profesionalizácie učiteľského povolania. Okrajovo sa dotýka tak páľčivých, často i sporných tém ako: postavenie učiteľa v spoločnosti, jeho odmeňovanie, pracovný výkon atď. V užšom význame je monografia venovaná poznávaniu a skúmaniu profesie učiteľa primárneho vzdelávania. Východiskom teoretických úvah a výskumných zámerov sú už existujúce profesiologické výskumy a najnovšie legislatívne zmeny týkajúce sa pedagogických zamestnancov, ktoré požadujú formulovať národné kompetenčné profily a výkonové štandardy pre jednotlivé profesie v kariérnom raste.

Recenzovaná monografia je hlavným výstupom projektu VEGA/1/0593/08 s názvom *Profesia a profesiografia učiteľa v primárnom vzdelávaní — profesiografia*

a *profesiogram*, ktorého zodpovednou riešiteľkou bola prof. PhDr. Bronislava Kasáčová, CSc. Svojím charakterom patrí do oblasti pedeutológie, ktorú autorky definujú ako vedeckú teóriu s praktickým uplatnením, ktorá sa v súčasnosti zaoberá viacerými aktuálnymi otázkami a hľadá praxeologické vyústenia. Praxeologické vyústenie autorky vnímajú ako vedecký prístup k využitiu pedagogickej teórie v profesijnej činnosti učiteľa a v príprave na ňu, teda nie mechanické aplikovanie teórie v praxi.

Už v úvode recenzie môžeme konštatovať, že pri vzájomnom porovnaní publikácií venovaných výskumom učiteľa, orientovaných na široké spektrum problémov tejto profesie (učitelia ako profesijná skupina, učiteľ ako osobnosť — jeho charakteristiky, požiadavky) je aktuálne najprepracovanejšou, pretože nekopíruje len „povrch profesie učiteľa“ (napr.: profesia, jej kategórie, profesijné štandardy, profesijný status, kariérny systém, profesijné kompetencie, príprava učiteľov, koncepcie a modely prípravy učiteľov, kontinuálne vzdelávanie učiteľov, psychologické aspekty učiteľskej profesie, typológia osobnosti učiteľov) ale poskytuje hĺbkovú sondy do problematiky identifikácie profesijných činností učiteľa.

Výskumným zámerom autoriek monografie bolo identifikovať konkrétne profesijné činnosti učiteľov primárneho vzdelávania v podmienkach pedagogickej reality, odhaliť ich štruktúru, zistiť aký čas im učitelia venujú a aký pomer tvoria jednotlivé činnosti vo vzťahu k pracovnému výkonu. Zistené skutočnosti autorky dávajú do vzťahu k profesiogramu učiteľa primárneho vzdelávania.

Zameraniu publikácie na problematiku profesie a profesiografie učiteľa zodpovedá aj jej vnútorné členenie do ôsmich kapitol. Prvých päť kapitol má teoretický charakter, a sú venované spoločenským súvislostiam učiteľskej profesie, profesijným kompetenciám a štandardom učiteľa primárneho vzdelávania, výskumom pojednávajúcim o učiteľskej profesii, profesiografii a profesijným činnostiam učiteľa primárneho vzdelávania. Nasledujúce tri kapitoly sú venované už samotnému výskumu profesie učiteľa primárneho vzdelávania. Úvodná prvá kapitola je vstupom do problematiky pedeutológie — teórie učiteľskej profesie. Je venovaná súčasným spoločenským a globalizačným vplyvom nielen na profesiu učiteľa, ale i na fenomén zmyslu bytia človeka. Autorky kriticky poukazujú na vplyv neoliberaálnych koncepcií na súčasnú civilizáciu, ktoré absolutizujú princípy trhovej ekonomiky, i na školu ako takú, čo spôsobuje jej oslabené postavenie — descolarizáciu. Do týchto úvah integrujú učiteľa, uvažujúc o jeho pozícii a postavení v škole ako inštitúcii, či škole ako sociálnej sieti. Druhá kapitola je obsahovo zameraná na definovanie terminologického aparátu (profesia, profesionalizácia, profesijná identita učiteľa) a identifikáciu dilem učiteľskej profesie. Oceňujeme dôkladné a precízne spracovanie tretej kapitoly venovanej kompetenciám a profesijným štandardom učiteľa primárneho vzdelávania. Na malom priestore, veľmi zrozumiteľne a výstižne autorky vyjadrujú koherenciu medzi kompetenciami a profesijným štandardom učiteľa. Cez kritiku deskriptívneho prístupu ku kom-

petenciám akcentujú a prikláňajú sa k preskriptívnemu prístupu, resp. dynamic-kému poňatiu kompetencií ako reálnych spôsobilostí.

Osobitnú pozornosť si zasluhuje precízny a vyčerpávajúci prehľad domácich i zahraničných pedeutologických výskumov (kapitola 4) pojednávajúcich o profesijných činnostiach učiteľa. Tie autorky využili ako východisko a inšpiráciu pri koncipovaní výskumného zámeru. Cenným prínosom je spracovanie kapitoly 5 *Profesia a profesijné činnosti učiteľa primárneho vzdelávania*, ktorá je vstupnou bránou k výskumu profesie učiteľa. Charakteristika definícií, základných pojmov, premenných a metód výskumu sa čiastočne dotýka i terminológie psychológie práce. Autorky sa opierajú o staršie (Ďurič, Baláž) i súčasné (Blížkovský, Vašutová) názory na profesijné činnosti učiteľov. Definujú pojmy relevantné výskumnému šetreniu (výkonnosť, pracovný čas, profesiografia). Charakterizujú metódy profesiografických výskumov a druhy profesiogramov. V závere piatej kapitoly autorky konštatujú, že pri profesiografických výskumoch je možno pochybovať o ich objektivite a pravdivosti práve z dôvodu rolového konania učiteľa, ktoré má inštrumentálny ráz a expresívnu podobu. Autorky však vyslovujú presvedčenie, že pri premyslenej metodologickej stratégii a svedomitej príprave výskumného projektu je možné tieto negatíva minimalizovať. V záveroch empirickej časti práce sa však už k eliminácii avizovaných rizík výskumu nevyjadrujú.

Profesionalita učiteľa sa má posudzovať na základe profesijných štandardov a ich kompetenčných profilov, ktoré obsahujú kľúčové a špecifické spôsobilosti pre každého pedagogického zamestnanca, pre každý kariérny stupeň. K tomu však bezpodmienečne patrí poznanie skutočného profilu pracovného výkonu učiteľa. Exituje dostatok vedeckých a výskumných zdrojov, ktoré popisujú spôsobilosti, kompetencie, vlastnosti a zručnosti učiteľa v elementárnej edukácii (Šefanovič, Pařížek, Kalhoust, Obst a i.), avšak absentuje aktuálny výskum, ktorý by popisoval a analyzoval pracovný výkon učiteľa primárneho vzdelávania, konkrétne proces organizácie práce a vykonávania profesijných činností súvisiacich priamo i nepriamo s edukáciou.

Precízny a premyslený participačno-akčný výskum zameraný na získanie informácií pre funkčne upravenú profesiografiu učiteľov primárneho vzdelávania je autorkami predstavený v šiestej kapitole. Takýto typ výskumu v oblasti pedeutológie považujeme v našich podmienkach za ojedinelý a výnimočný.

Ako hlavný cieľ si autorky výskumu predsavzali identifikovať konkrétne profesijné činnosti učiteľov primárneho vzdelávania v podmienkach pedagogickej reality, zaznamenať a odhaliť ich štruktúru, zistiť aký pomer tvoria jednotlivé činnosti vo vzťahu k celému profesijnému výkonu. Následne si autorky predsavzali navrhnuť profesiogram učiteľa primárneho vzdelávania. Hlavný cieľ je ďalej špecifikovaný do štyroch čiastkových cieľov v závislosti od charakteru interpretácie údajov.

Pri konštruovaní výskumných otázok, predpokladov a hypotéz sa autorky opierajú o teoretickú, empirickú a metodologicko-profesiografickú rovinu doterajších výskumov v tejto oblasti. Po ich analýze, poznajúc ich výhody i nevýhody sa rozhodli vyvarovať úskaliam neštruktúrovaného snímania údajov profesijných činností učiteľa. Po zložitej anabáze tvorby a vnútornej oponentúry výskumnými tímami VEGA a APPV, ktoré súbežne spolupracovali na výskume, skonštruovali štruktúru pozorovacích činností, ktorá bola ako hlavný výskumný nástroj ponúknutá probandom na účel autosnímkovania. Štruktúru autosnímkovacieho hárku tvorilo 27 profesijných činností označených grafickou skratkou. Diskutabilným aspektom recenzovanej monografie z hľadiska metodológie je súbežné formulovanie výskumných otázok (5), predpokladov (5) a hypotéz (8). Autorky takýto postup síce logicky zdôvodňujú, no pôsobí to rozvláčne a stráca sa podstata výskumného zámeru. Paradoxne pri prvej etape výskumu (*Sonda do naivných názorov a predstáv študentov o učiteľskej profesii* — dotazník) a druhej etape výskumu (*Obraz o náročnosti profesijných činností vyslovený učiteľmi* — anketa), ktoré boli považované za sondy — predvýskum, sú výskumné otázky opäť modifikované v zmysle stanovených cieľov predvýskumu, čím sa zahmlieva podstata empirického skúmania.

Tretia, hlavná etapa výskumu je venovaná profesiografii učiteľa primárneho vzdelávania. Výskum prebiehal v r. 2009 v dvoch etapách v jarnej a jesennej. Autorky sa v jej úvode venujú charakteristike výskumnej vzorky a spôsobu získavania a administrácie výskumných nástrojov. Zaujímavosťou je kategorizácia respondentov na insiderov (osoba, ktorá je zasvätená do problému a vyzná sa v oblasti výskumu) a probandov (osoba, ktorá je predmetom skúmania). Z kontextu práce však vyplýva, že ide o totožné osoby. Výskumnú vzorku tvorilo 124 učiteľov primárneho vzdelávania. Z metodologického hľadiska išlo o dostupný výber, avšak do výskumu boli zaradení len tí učitelia, ktorí spĺňali požiadavky (aktívne pôsobenie v praxi a kvalifikácia v odbore pre primárne vzdelávanie) a prejavili ochotu spolupracovať.

Interpretácia výskumných zistení (tretej teda hlavnej etapy výskumu — *Profesiografia primárneho vzdelávania*) v podaní autoriek prebieha najskôr vo všeobecnej rovine prostredníctvom deskriptívnej štatistiky a až následne pristupujú ku komparácii vo vzťahu k nezávislým merateľným premenným.

Autorky analyzujú a interpretujú profesijné činnosti učiteľa z hľadiska časovej záťaže počas týždňa, pracovného týždňa, pracovného dňa, pracovného času, pričom vybrané kategórie následne testovali z hľadiska sezónnosti a dĺžky praxe učiteľov a posudzovali ich na hladine významnosti. Pri interpretácii zistení o globálnom pohľade na profesijný výkon učiteľa primárneho vzdelávania autorky konštatujú, že počas pracovného týždňa je výkon učiteľa v dennom čase od 7.00 do 16.00 hod. 32 hod. a 37 minút. Činnostiam mimoškolským, verejným a iným venuje učiteľ pravdepodobne v pracovnom čase za týždeň 2 hodiny a 22 minút.

V recenzovanej práci sa aj napriek jej cennému prínosu objavilo niekoľko sporných formulácií. Napríklad: na s. 99 je konštatované „čiasťotčné potvrdenie predpokladu H6a“. Štatistika čiasťotčné potvrdenie hypotéz nepozná. V texte sa objavujú i protirečenia napr.: na s. 101 je uvedené: „Neexistuje významný rozdiel medzi priemerným časom na výkon profesijných činností v pracovnej dobe v porovnaní jarnej a jesennej etapy skúmania, ale v jarnej etape učitelia vyzkazovali vyššiu časovú záťaž inými ako štandardne profesijnými činnosťami“, a následne je uvedené: „Testovaním sa potvrdili [...] rozdiely medzi priemernými časmi pracovného výkonu v jarnej a jesennej etape skúmania“. Rovnako tak i uskutočňovanie záverov na základe štatisticky nesignifikantných rozdielov je sporné. Ak zistený rozdiel nie je signifikantný, potom ho nemožno interpretovať ako rozdiel skutočný.

Za významný prínos v oblasti pedeutologického výskumu považujeme kapitolu 7.2 *Profil štruktúrovaných profesijných činností učitel'ov primárneho vzdelávania*. Autorky ponúkajú analýzu a interpretáciu výsledkov skúmania profesijných činností učitel'a primárneho vzdelávania z hľadiska štruktúry a proporcionality jednotlivých činností v sledovaných kategóriách, konkrétne počas pracovného týždňa, pracovného dňa, v čase do 16:00 hodiny a neskôr i v dňoch pracovného voľna. Osobitnú pozornosť si zasluhujú empirické zistenia autorov, ktoré porovnávajú s výsledkami predchádzajúcich profesiografických výskumov.

V závere tejto výskumne najprínosnejšej kapitoly autorky ponúkajú zhrnutie zistení o profilácii profesijných činností učitel'ov, kde konkrétne zodpovedajú na stanovené ciele výskumu. Sú tu uvádzané presné minútáže, ktoré učitelia na primárnom stupni venujú jednotlivým profesijným činnostiam počas pracovného týždňa i víkendu (projektovanie a plánovanie výučby, príprava pomôcok a učebných materiálov, činnosti priamo súvisiace s vyučovaním, čas strávený na poradách schôdzach, dozor atď.). Pre večne nespokojných učitel'ov bude snáď zadosťučinením i empiriou verifikované zistenie, že v čase svojho voľna sa učitelia primárneho vzdelávania venujú profesijným činnostiam v priemere 2 hodiny denne, pričom v sobotu sa viac zameriavajú na svoje sebvzdelávanie a v nedeľu sa zaoberajú najmä prípravou na vyučovanie a samoštúdiom.

Pred samotným návrhom profesiogramu sa autorky rozhodli do monografie zaradiť kapitolu venovanú *Vzdelávaniu a sebvzdelávaniu učitel'ov*. Argumentujú tým, že kontinuálne vzdelávanie učitel'ov primárnej edukácie je natoľko dôležité, že je potrebné sa touto kategóriou zaoberať samostatne, aby bolo možné zistiť množstvo času venované vzdelávaniu a sebvzdelávaniu učitel'ov a frekvenciu týchto činností počas týždňa. Podľa nášho názoru to nebolo nevyhnutné. Uvádzaná kapitola pôsobí ako vsuvka pred záverom, a kvalita jej rukopisu je štýlovo iná ako v ostatných predchádzajúcich kapitolách, čo pôsobí rozpačito. Tento kontrast by možno zjemnilo nenápadné zapracovanie interpretovaných zistení do predchádzajúcich kapitol.

V závere monografie je prezentovaný *Návrh profesiogramu učiteľa primárneho vzdelávania*. Navrhovaná profesiografická schéma — profesiogram, konfrontuje zistenia o profesijných činnostiach učiteľov primárneho vzdelávania s kompetenčným profilom profesijného štandardu pre pozíciu učiteľa primárneho vzdelávania. Štrukturalizuje a proporčne vymedzuje konkrétne profesijné činnosti učiteľa a dáva ich do vzťahu s kompetenciami vo všetkých troch dimenziách. Profesiografická schéma učiteľa primárneho vzdelávania obsahuje v každej dimenzii vymedzenie všeobecných kompetencií, ktoré sú vo vzťahu k tým profesijným činnostiam, cez ktoré je možné pozorovať a zisťovať ich úroveň u učiteľa. Pri profesijných činnostiach sú zároveň uvedené odhadované priemerné časy počas celého pracovného týždňa.

Pri konštruovaní navrhovaného profesiogramu autorky vychádzali z metódy časových snímok založených na autoobservácii. Splnili tak hlavný cieľ a účel výskumu, ktorý spočíval vo vytvorení návrhu profesiogramu učiteľa primárneho vzdelávania, ktorý by v čo najväčšej možnej miere mapoval realitu pedagogického výkonu a zodpovedal štruktúre a logike už prijatého štandardu.

Výsledky výskumu majú významný prínos predovšetkým pre učiteľov primárneho vzdelávania v reálnych podmienkach edukačnej reality. Ich využitie autorky odporúčanú v niekoľkých oblastiach:

— pre optimalizáciu vysokoškolského vzdelávania v zmysle skvalitnenia praxe ako reflektovanie profesijnej činnosti a presnejšieho vymedzenia profilu absolventa študijného odboru: Učiteľstvo primárneho vzdelávania;

— pre skvalitnenie procesu kontinuálneho profesijného vzdelávania a kariérneho rozvoja učiteľov;

— pre nastavenie adekvátnejších noriem kontroly a hodnotenia učiteľov;

— pre zdôraznenie silných a slabých stránok súčasnej profilácie pedagogického zamestnanca;

— pre ďalšie smerovanie pedagogickej vedy a pedeutologického výskumu.

Monografia oslovuje čitateľa nielen svojím neštandardným názvom („profesiografia učiteľa“), ale aj obsahovo vyčerpávajúcim spektrom informácií týkajúcich sa profesie učiteľa. Je výnimočná a originálna najmä tým, že integruje v sebe aktuálne legislatívne nariadenia (podrobené kritike z pohľadu ich uplatnenia v edukačnej praxi) a výskumné zistenia zamerané na analýzu profesijných činností učiteľa. Výstupom vzájomnej polemiky pozitív i negatív školskej reformy a ich dopadu na pracovný výkon učiteľa a následného výskumu je autorkami navrhovaný *Profesiogram učiteľa primárneho vzdelávania*. Uvedený profesiogram má dôležitý význam nielen pre konkrétnejší popis funkcií učiteľskej profesie, ale aj pre skvalitnenie procesu kontinuálneho vzdelávania a perspektívy kariérneho rozvoja učiteľov primárneho vzdelávania.

Erika Novotná

